

Lukács József (Kassa):

A zempléni ó-magyar fejedelmi sír¹⁹⁴

1. Zemplén vármegye földrajzi fekvése

Zemplén vármegye területe 6301,58 km², vagyis 1.089,854 kat. hold. Magyarország északi részének leghosszabb és legfeltűnőbb alakú vármegyéje volt. A galíciai (Gácsországi) határszéltől, a Csertész község felett levő hágótól, mintegy 157,5 kilométer hosszúságban nyúlik a Tisza és a Sajó egyesüléséig.

Amegye határai: Észak felől Gácsország, Galícia, ma határos Lengyelországgal, amelytől a Beszkidek választják el. Sáros megye felől a Tapoly és Ondava folyó, Abaúj és Borsod vármegye felől a Tokaj-hegyaljai hegylanc, a Hernád és a Sajó folyó alkotja határát.

Kelet felől Ung megyétől a Latorca, Szabolcstól pedig a Tisza, a Takta és a Török-ér választja el.

Zemplén vármegye hegységeit általában véve négy csoportba szokták osztani, úgy mint 1) zempléni Beszkidek, 2) zempléni Vihorlát, 3) Eperjes–Tokaj-i trachit láncolat és 4) külön álló halomcsoportok. A Beszkidek legmagasabb csúcsa a Hrubki 1185 m, a Strib 1044 m., az udvaci rókaközi csoportban.

A Zemplén megye második tekintélyes hegylanc, a Vihorlát. E hegység öt csúcsának mindegyike meghaladja az 1000 méter magasságot. Legmagasabb a Vihorlát 1074 m, a Nezsabec 1027 m, a Motrogun 1019 m, a Sninsky-Kamen vagy Szinnai-kő 1007 m és a Skala 1005 m.

A Zempléni szigethegység Velejtétől Sölöskéig mindössze 15 km hosszú, legnagyobb hegye, a toronyai határban lévő Csókás, vagy Messzelató, csak 472,2 méterre emelkedik a tenger fölött. Ez a szigethegység alsó részében a Nagyalfölddel érintkezik, mert dél-keleti és déli részén a Bodrog folyó határolja. A Zemplén szigethegység között, a Bodrog partján található Zemplén község. Ez a község Árpád-korban székhelye volt a megyének.

2. Ó-magyar fejedelmi sír feltárása

A korábbi években folytatott terepkutatás eredményei alapján, a Szlovák Akadémia nyitrai Archeológiai Intézete ásatások sorozatát indította 1958-ban Zemplén község határában, a Szélmalom dombon.

A helyszíni munkálatok alapján már rövid időn belül megállapítást nyert, hogy itt egy nagyterjedésű horizontális hamvasztásos temetkezés vár feltárára. Ezek keretében több kurgán temetkezés is megjelent, jellegzetes kúpszerű formájukkal. Mindkét sírtípus nagyjából a kora-római és közép-római korból származik. Formailag ezektől eltért a 4. sz. kurgán – az ó-magyar honfoglaló kurgán, mert amíg a többi kurgánt formailag kör alakú kúp képezte, ez a 4. sz. kurgán egy nagyterjedésű ovális alakú sírt képezett.

Az ásatások 1958-tól kezdődtek, s Budinszky-Krieka professzor vezette, aki az említett ó-magyar fejedelmi sírt – a 4. sz. megjelölt kurgánt – 1959-ben tárta fel. Ovális alapformájának méretei: 21 méter hosszú, 18 méter széles volt, és 1,6 magasan domborodott a terep fölé. A feltárási munkálatok szabályos módon, sávos módszerrel történtek. A feltárást alatt derült ki, hogy a kúp halomját teljes egészében szőlőhomokkal feltöltötték, ami azért különös, mert

¹⁹⁴ A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Kilencedik (Rozsnyói) Övezeti Történetstálalkozó Előadásai és Iratai Rozsnyó, 2000. ZMTE, Rozsnyó–Budapest–Zürich, 2002. pp. 48-65. ISBN 963 86100 2 6
<https://mek.oszk.hu/06700/06792/06792.pdf>

hasonló homok legközelebb Szölöske vagy Szomotor község határában található cupán, kb. 15 km-re onnan, a Bodrog mentén. A helyszínen csak sóderes kavicsos és agyagos föld található. A feltárási munkálatok eredményeképpen előkerült a 4. sz. kurgánból több cserépanyag, valamint bronz és más fémtárgyak, amelyek a római korból származtak és fémkarikák is, valószínűleg a késői római korból.

Eljutva az eredeti talaj szintjére, kezdett kirajzolódni maga a sírgödör a halom közepén. A sírgödör körül elszórva 12 hamvasztásos sír mutatkozott. Ezek mindegyikében urnát tártak fel, amelyeket a kelta–dák időszakra lehet megjelölni. Meg kell azonban jegyezni, hogy ezek a sírok nem tartoznak a magyar honfoglaló sírhoz, már csak azért sem, mert ezek a hamvasztásos sírok néhány száz évvel hamarabb létesültek temetkezés alkalmából. Ezek után tehát már csak a magyar honfoglaló sírral kívánok foglalkozni.

A sírgödör hossza 3,7 méter, szélessége 2,4 méter, és 144 cm mélyen az eredeti talajba volt beásva. Ebben volt az egydarab tölgyfából kivájt koporsó. A lábfej oldalon a sírgödörben három lépcsőfok volt. A sír, s egyben a koporsó tájolása kelet–nyugati irányba történt – a holttest benne fejjel nyugati irányban feküdt. A téglalap alapú sírgödör ki volt ácsolva. Alját és oldalait 2,5 colos tölgyfadeszkával kibélelték. A koporsó maradványain nem volt található egyetlen szeg, egyetlen vasalás vagy maradványa sem. A sírt 2,5 colos tölgyfadeszkákkal lefedték. Szöveget nem használtak, mindent faékkal rögzítettek. A szájhagyomány szerint, a tölgyfa a magyarok szent fája. A koporsón kívül, a sírgödörbe volt helyezve, északi oldalon a fejedelem lova – magyar temetkezési szokás szerint. A deszkák fölé terméskövekből piramist építettek. Erre a kőpiramisra több szekényi szőlőhomokot hordtak. Természetesen, ezer év során, az időjárás következtében, magassága fokozatosan csökkent.

A fejedelem a koporsóban, teljes díszruhában és teljes felszerelésben nyugodott. Ott volt az övgarnitúrája a díszkarddal, feje mellé volt elhelyezve az ivócsészéje, s a tegezébe 5 db nyílhegy volt helyezve. A tarsolyában megtalálták a csiholóvasat. A fejedelmi tetemláb talpánál, benn a koporsóban volt elhelyezve az egész lószerszám nyereggel, méghozzá olyan pozícióban, mint az előkészületeknél a nyergeléshez. A nyereg mellett volt a ló ivóvedre is.

A honfoglaló fejedelem nyakát arany drótkarika díszítette, amelyre fel volt fűzve egy arany fülbevaló, aminek a párját mellette szabadon elhelyezve találták.

A fejedelmi nyakperccel mellett sima aranylemezek feküdtek, minden bizonnyal feltételezhető a lemezek nagyságából, hogy a fejedelem tegezéje volt ezekkel borítva. Azon kívül mindkét csuklóján, valamint a két lábán 1-1 arany drót-karika díszelgett.

A ruházata is gazdagon volt díszítve, főleg derekától felfelé, minden ezüsből, a felszínen aranyozott veretekkel. Hasonló díszeket találtak az öv-garnitúrán is és a két vezérlőszíjon, amely a kardot tartja. Miután szegecsekkel ellátott veretekről volt szó, feltételezhető, hogy bőralapon ruházathoz voltak erősítve.

A díszek nagyobb része kúpalakú volt, amelyből 172 db lett feltárva. Ezen kívül 34 darab lapos gomb és 79 db szív-formájú gomb díszítette a ruházatot. Megtaláltak még 2 db kisebb szíjvéget és egy nagyobb darabot (szíjvég csüngő). 5 db varkocs leszorító korong is lett találat, amely a melle tájékán helyezkedett el, csak egy közülük az ivócsésze mellé került. E felsorolt díszeken kívül előkerült még a koporsóból néhány kisebb tárgy is bronzból, valamint egy szíjcsat.

Az elenyésző koporsóban nagy mennyiségben találtak vászonfoszlányokat, ami arra utal, hogy vagy a koporsó volt anyaggal kibélelve, vagy a holttest volt beletekerve. Egyes foszlány darabok vizsgálat alá lettek helyezve. František Kuchman a brünni botanikai és mikrobiológiai tanszékről megállapította, hogy a minták kord és krepp anyagot képviselnek, méghozzá nagyon tökéletes kivitelezésben. A sírból előkerült szőrme anyag foszlányai nyestféle eredetre utalnak. A koporsóban egy maréknyi kölest is elhelyeztek fakupában a halottnak, valószínűleg rituális szempontból.

Érdekes, hogy itt Zemplén megyében még jelenleg is kölest helyeznek el a koporsóba a temetkezésnél.

A másik ugyancsak gazdag leletcsoportot a lószerszám képviseli. Ez a lószerszám, mint említettük, a fejedelem lábánál lett elhelyezve – a délkeleti részében a koporsóban. A lószerszám ezüst veretekből lett készítve, felületén aranyozva. Ezeket a tárgyakat a ló fejdíszek, valamint a kantárdíszek képezték. Részletesebben – 36 db ovális dísz kis füllel, 95 db szíj díszítés – mandula formájú lemezek. Ezenkívül a kantárt 2 nagyobb és 4 kisebb szfaléra is díszítette. Négy darab csengő palmettával díszített dudorral, valamint 7 nagyobb és kisebb szíjvég veret, 9 darab álcát – ezek mind részei voltak a nyeregnek. Persze természetes, hogy teljes szorító zabla, egy pár kengyelvas és sok más bronz és vas csat is találtatott. Mint említettük, az itató veder is itt lett elhelyezve.

Külön figyelmet érdemel a kard, amely az adott körülményekhez viszonyítva aránylag jó állapotban került elő. A honfoglaló kardok sokaságába sorolódik ez a zempléni kard is. Sok szempontból nézve hasonlít az úgynevezett Bécsi kardhoz. Hasonló típusú kard leletekről tudunk a Dnyeper és Szaltovo vidékén, illetve a távoli Kubányon is.

Ez a rövid leírása az ásatásoknak csupán futó áttekintést nyújt a hallgatónak. Aprólékosabb és konkrét leírását a leletnek meg lehet találni az „*Archeologické rozhledy*” c. folyóiratban a XVII. (1965) évfolyam, 3. sz. füzetében a 309-338. oldalon, szlovák nyelven Krièka-Budinský szerzőtől, aki tulajdonképpen az ásatásokat is vezette. A zempléni Szélmalom dombi lelet minden bizonnyal igazolja, hogy eddig egyedülálló temetkezés formájával találkoztunk itt. Ez abban nyilvánul meg, hogy ugyanis első ízben találkoztunk azzal a szokással, hogy halmot emeltek a magyar honfoglaló sír fölé. Meg kell jegyezni, hogy semmiféle bizonyíték nem utalt arra, hogy esetleg utótemetkezés történt volna, s a már létező halomba eresztették volna belé a sírt. Ami pedig a leleteket illeti, a sírnek különlegesen gazdag tárgyi lelete és ritka példányú felszerelése van, ami számbelileg 420 db tesz ki ezüst és arany, valamint ezüstön aranyozott tárgyakkal. Ezek mindazt vélik bizonyítani, hogy nem egyszerű harcos lett itt eltemetve, hanem egy magyar honfoglaló fejedelem. Külön meg kell említeni, hogy ebbe a magas számba a bronz és vastárgyak be sem voltak számítva.

Ugyancsak figyelmet érdemel ez a tény is, hogy a mai napig is a Szélmalom dombot körülvevő dombok–dűlők elnevezése is ezt az alaptényt követik. Így például van itt – Felső-tábor dűlő, Táboralja -dűlő, Rihó-tábor dűlő (mai értelemben a rihó=rívó=Siratótábor dűlő), Szentvér dűlő. Ezen említett dűlők középpontjában áll a halom, a Szélmalom dombon. A sírtól a Szélmalom dombon a Bodrog folyó irányában 600 méternyire áll a zempléni földvár, amely később Árpád-kori várrá lett átépítve. Minden bizonnyal ebben a földvárban lehetett felravatalozva a holttest, ugyanis még 1952 évben ásatásokat végzett dr. Beňadik ezen a területen, s már ekkor a keleti kapu kijáratánál egy tárcsaféle ezüstön aranyozott gombot talált. Ez a gomb nem illett bele semmiféle viszonylatba, egészen eddig, amíg fel nem lett tárva ez a honfoglaló ó-magyar sír a leletekkel.

Hasonlóképpen érdekesnek mutatkozik az a tény is, hogy a Szlovák Akadémia az ásatási leletek alapján fejedelmi sírnek minősítette, s ebben az értelemben közölte, hozzátéve még azon véleményüket is, miszerint a fejedelem a földvár bevételeinél esett el.

Ezek után a Szlovák Akadémia dr. Fetichek Nándort kérte fel, hogy végezze el a gazdag anyag alapján a sírlelet rekonstrukcióját. Ő ennek eleget is tett, majd ezt könyv formájában ismertette – amely később, sajnos már csak halála után jelent meg német nyelven Nyitrán. A magyar tudományos körök ezután elzárkóztak a zempléni lelettől, s több éves vita után mély hallgatásba merült az ügy.

Ami az én személyes véleményemet illeti, le kell szögezmem, hogy én ezt a zempléni leletet magyar fejedelmi temetkezésnek tartom. Felemlíteném még Anonymus leírását is, aki pont ezt a vidéket választotta akkor, amikor a Honfoglalók útját követte.

Számításba kell venni azt is, hogy a Bodrog-folyó másik oldalán, tehát közel Zemplénhez Szomotor (Szomorú tort jelent) közelében van Borsi is, amit az Árpád-korban Borsiszernek hívtak. A -szer megnevezése volt a mai értelemben vett országgyűlésnek. További -szer található még a jelenlegi Magyarország területén, az Ópusztaszer.

Ezekből a tényekből arra következtettek, hogy a Bodrogköz pontos szerepet játszott a magyar honfoglalás idejében. Mert a három kabar törzsnek is itt volt a szállásterülete. Ezek a tények mind azt igazolják végezetül is, hogy ó-magyar fejedelmet temettek el a Szélmalom dombon Zemplén községben.

3. Ó-magyarneveknek általános értelmezése

Mah-gar, magúr	= Magyar, az Isten gyermeke = Anonymus a névtelen jegyző ugyanezt állítja, ugyanígy oldotta meg e szó jelentését
Ene-du-Béli-Anni	= az uralkodó az „Ég Fia“ Emese apjának neve
Ogur	= Török
Onogur - 10 Ogur	= 10 nyíl, 10 török
Álmos	= Magasztos, Fenséges
Aladár	= zászlótartó, zászlós,
Nyék, -Kéri, -Keszi	= vigyázott, - felvigyázó, egy kök-türk törzs

A honfoglaló hét vezér neve:

Árpád	= Dicsőségre választott
Előd	= Tisztánlátó
Ond - ös - Ösöd	= A legrégibb
Kondt	= Kond
Tas	= Uraság
Huba	= Romboló
Töhötöm-Tétény	= a Fejedelem – király helyettese volt

Buben - Buken, Bökény	= Leselkedő, vigyázó, Figyelő
Bors - Borsá	= Fogató, Csavargó
Botond	= Hatalmassá lett
Bodóny - Bodén	= Zömök - Alacsony
Beke	= Szilárd - Erős
Bárcz - Barcs	= Járó - Kelő
Bagun - Bagyon	= Kötés - Kötél
Bás -	= Fő - Főfej
Mochk - Buchk - Bojk	= Kutya
Belenik -	= Bölcs - Tudós
Csaba	= Rohanó
Csobánka	= Vágtató - Rohanó
Csom - Csoma	= Tömör - zömök
Csala	= Gyors - mozgékony
Csák	= üt - vág - csákány - (csákjával harcol)
Csíz	= Bús - szomorú - fájdalmas
Ders	= Bosszús - Haragos
Dancs	= Sűrű - szilárd
Kompollt - Kompold	= Napkelte

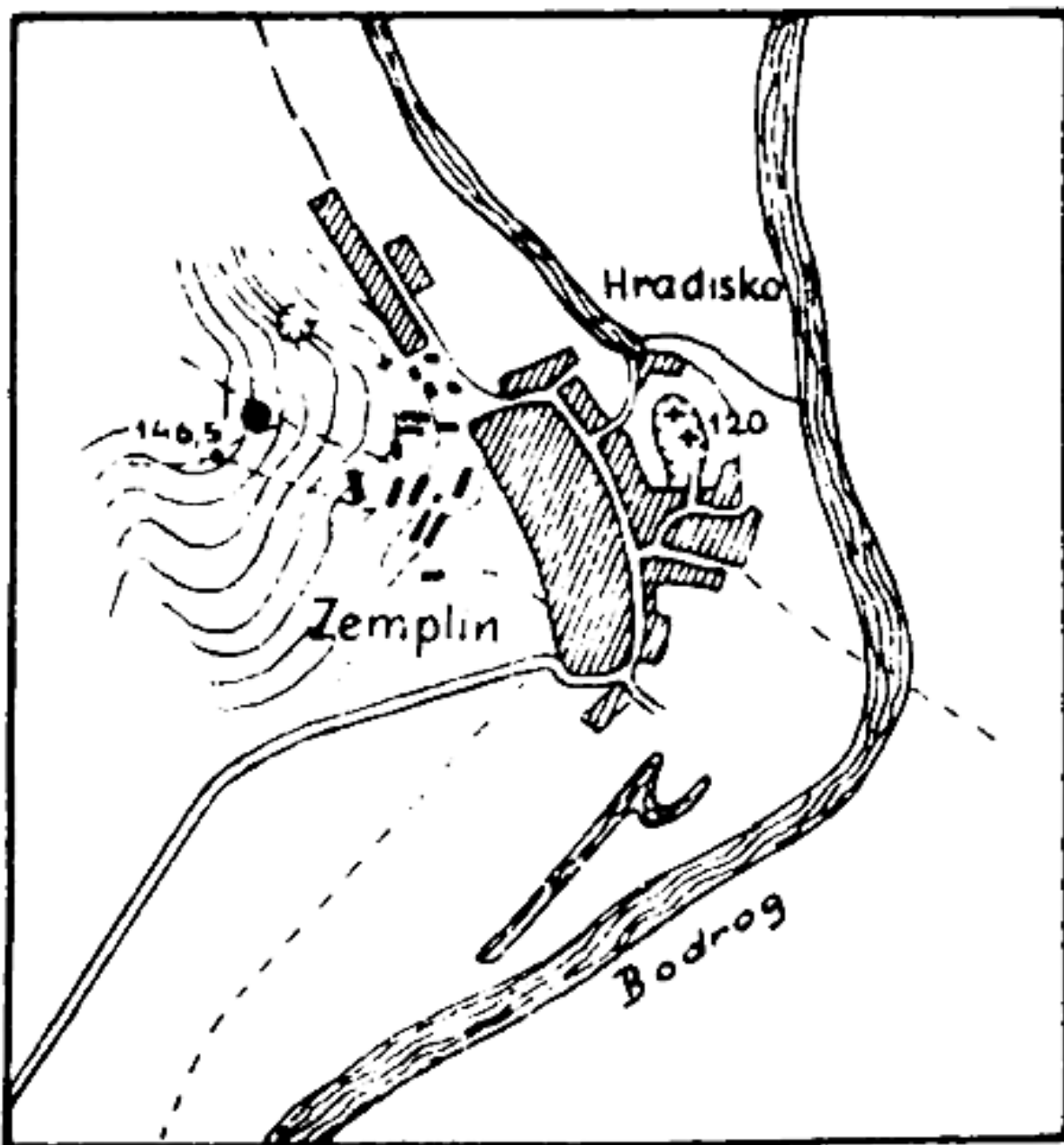
Koos	= Madár
Kölcse	= Mosolygó - nevető
Mikó	= Dicsért - dicsőséges
Pata	= Öllő
Wata	= Lenyugvó nap

Utószó

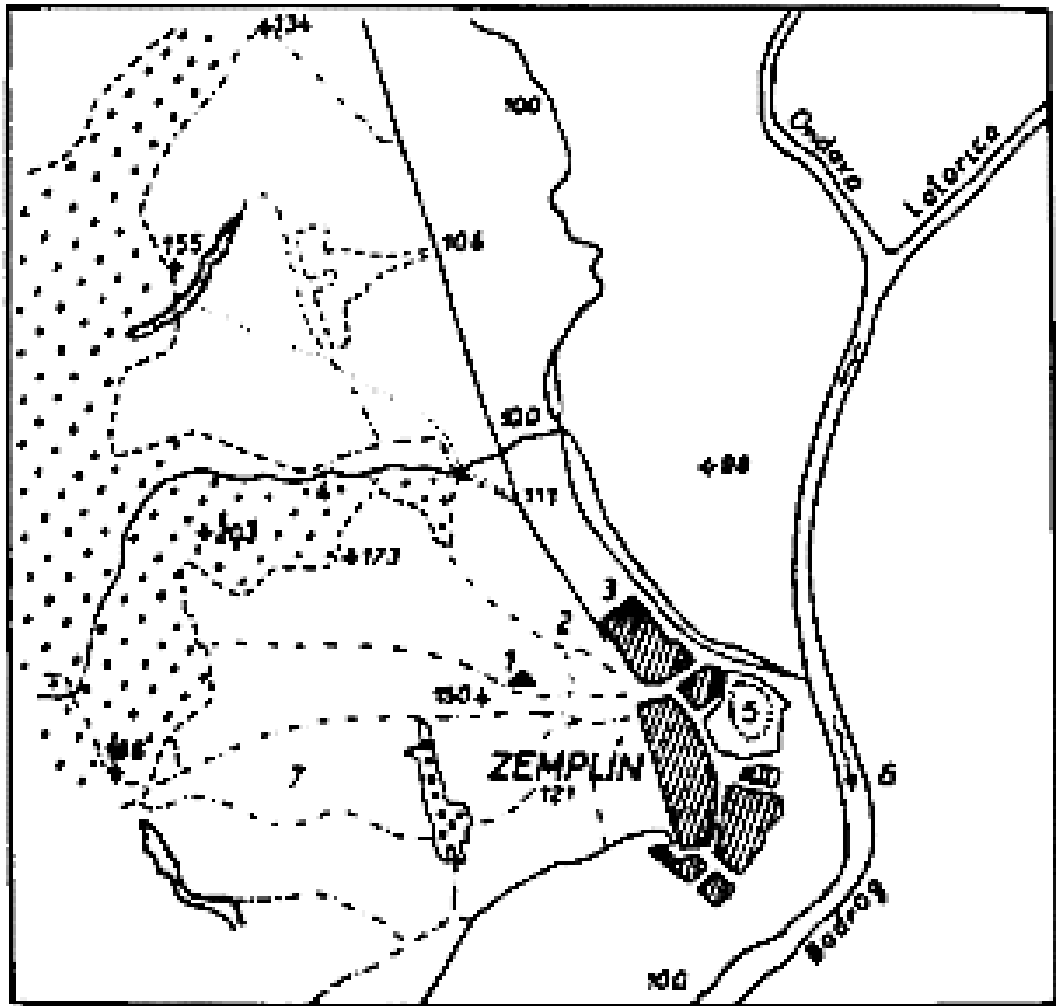
A zempléni ómagyar sírról az utóbbi időben több olyan csikk jelent meg a sajtóban, amelynek szerzői úgy gondolták, hogy ismerik a tényeket, s ezért nyilatkozhatnak a témáról. Sajnos, tényként kell megállapítanom, hogy ezeknek a közléseknek a nagy része elferdíti, esetenként szándékosan félremagyarázza a valós tényeket. Ezek az egyének az ásatásokon nem vettek részt, még a helyszínen sem jártak, ezért nem is csoda, hogy a munkájuk téves, hibás, sok pontatlanságot és elferdítést tartalmaz. A zempléni sír feltársakor előkerült nagy mennyiségű, gazdag lelet egyértelműen bizonyította, hogy ide egy nem mindennapi, kiemelkedő egyéniséget temettek. Külön fontossággal bír, hogy a honfoglaló időből ez az egyetlen eddig ismert olyan temetkezés, ahol kurgánt (=halmot) emeltek a tetem fölé. A temetési előkészületek, ugyanakkor a környező dűlők elnevezése is arra utal, hogy egy törzsfőnököt, vagy fejedelmet temettek el a zempléni Szélmalom dombon.

Irodalom

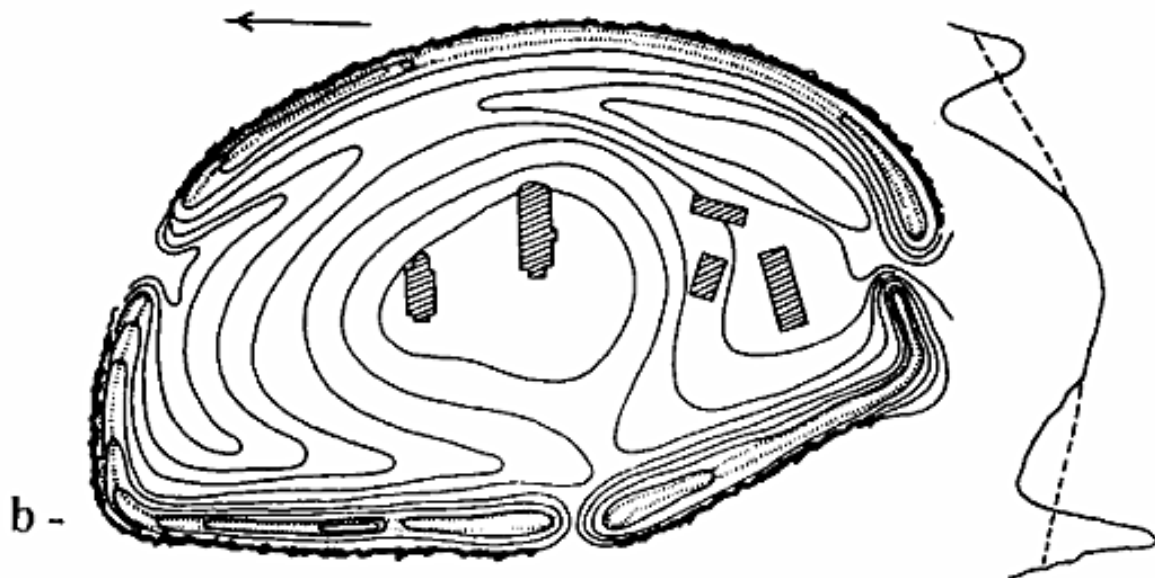
1. *Archeologické rozhledy* CVII. Évf. 1965, 3. Füz., 309-338.
2. Hogy halt meg Álmos? *Tükör* 1964, 26. Sz. Ráthonyi J.
3. Budinský-Krièka, V.–Fettich, N.: *Das altungarische Fürstengrab von Zemplín*. Bratislava SAV, 1973.
4. Honfoglaláskori csészék (Fodor I.), *Tudomány és Társadalom* 1986, okt. (a Scientific American magyar kiadása)
5. Lezi nad Zemplínom Almosov hrob? (Dvorak P.) *Nové Slovo* XVI. évfolyam, 15. szám, 1974, IV. 11.
6. Szabó Béla: *Forradalom a hongyesítés korában*. OSHAWA, Kanada, 1986.
7. László Gyula: *Árpád népe*. Helikon, 1988.
8. Szabó Béla: *Bodrogköz hegy- és vízrajza, 1100 éves Történelme*. Kanada, 1993.

I. Zemplén és környéke – vázlatos helyszínrajz.

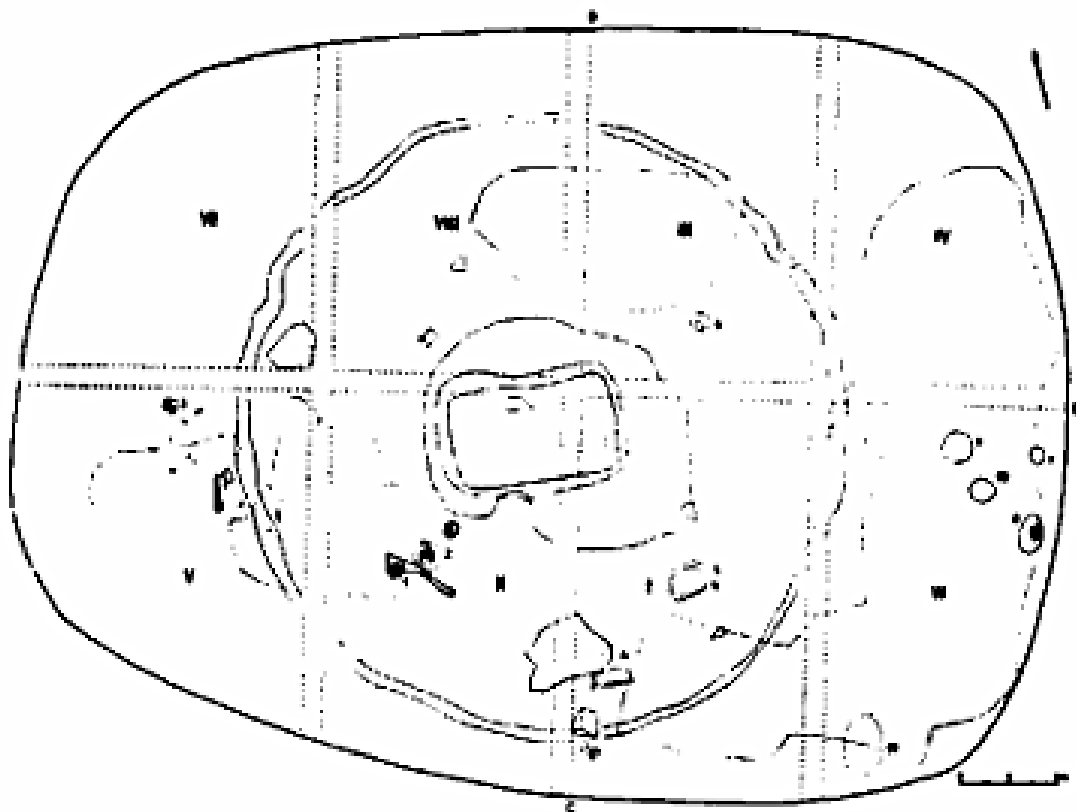

a -

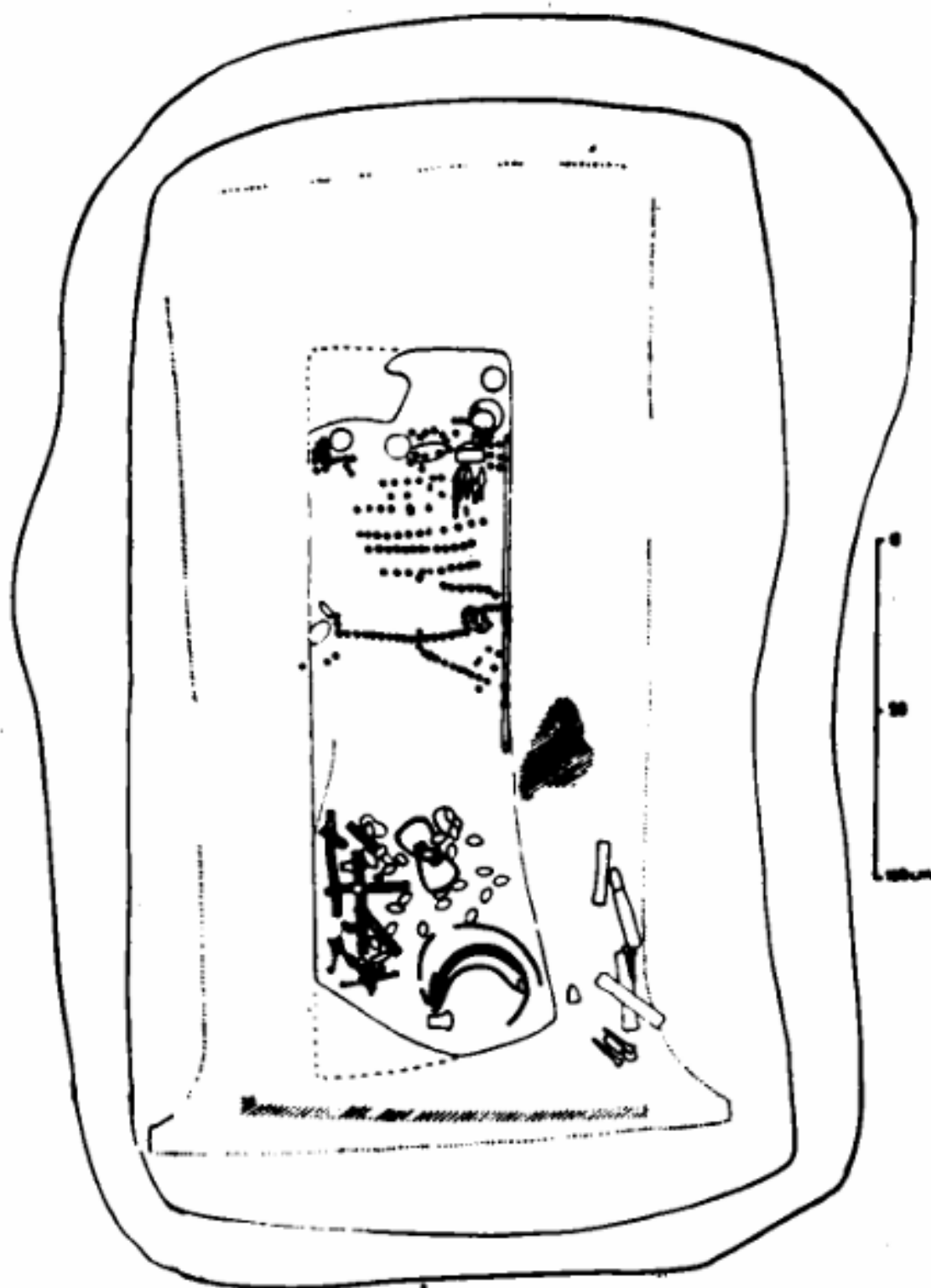

b -

II. a - Zemplén 1. Kurgán 2. Felső-tábor dűlő. 3. Táboralja dűlő 4. Rihó-tábor dűlő 5. Földvár 6. Bodrog-kanyar 7. Szentvér dűlő.
b - A zempléni földvár – itt ravatalozták fel a fejedelmet.

III. A kurgán oldalnézetből, és alul felülnézetből.

IV. Az ómagyar sír rajzvázlata a feltárás után

V. A 4. sz. kurgán. Lent az ó-magyar sírgödörrel.

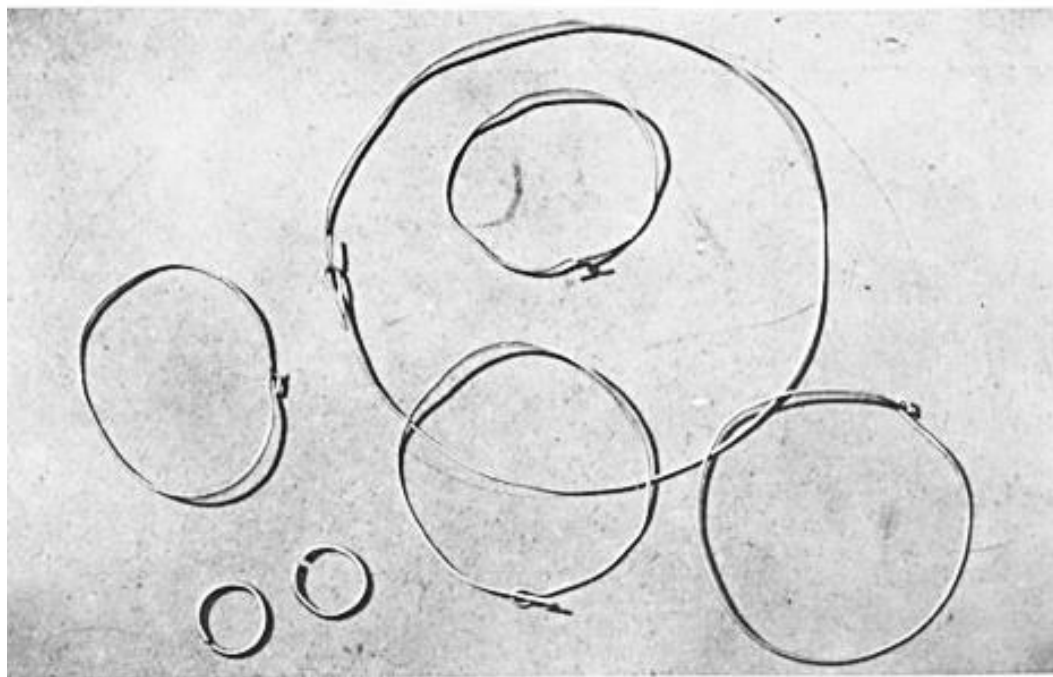

a -

b -

*VI. a - Teljes látkép a halom eltávolítása után.
b - Hamvasztásos sír urnával a római kor elejéről a 4. sz. kurgán alatt.*

VII. a - Ezüst ivócsésze.
b - Az ó-magyar sírban talált arany drótkarikák. Balra két női arany fülbevaló.

a -

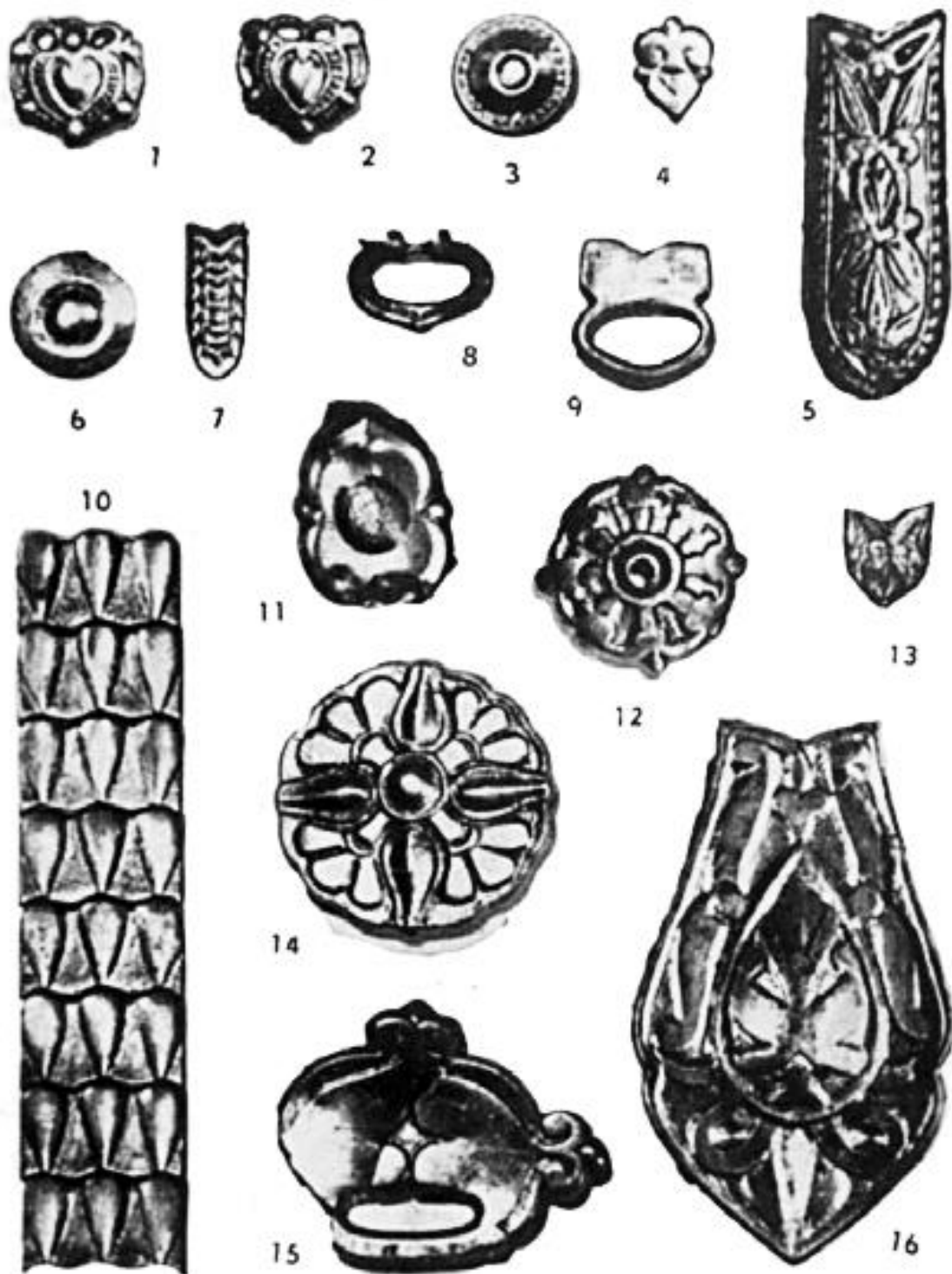

b -

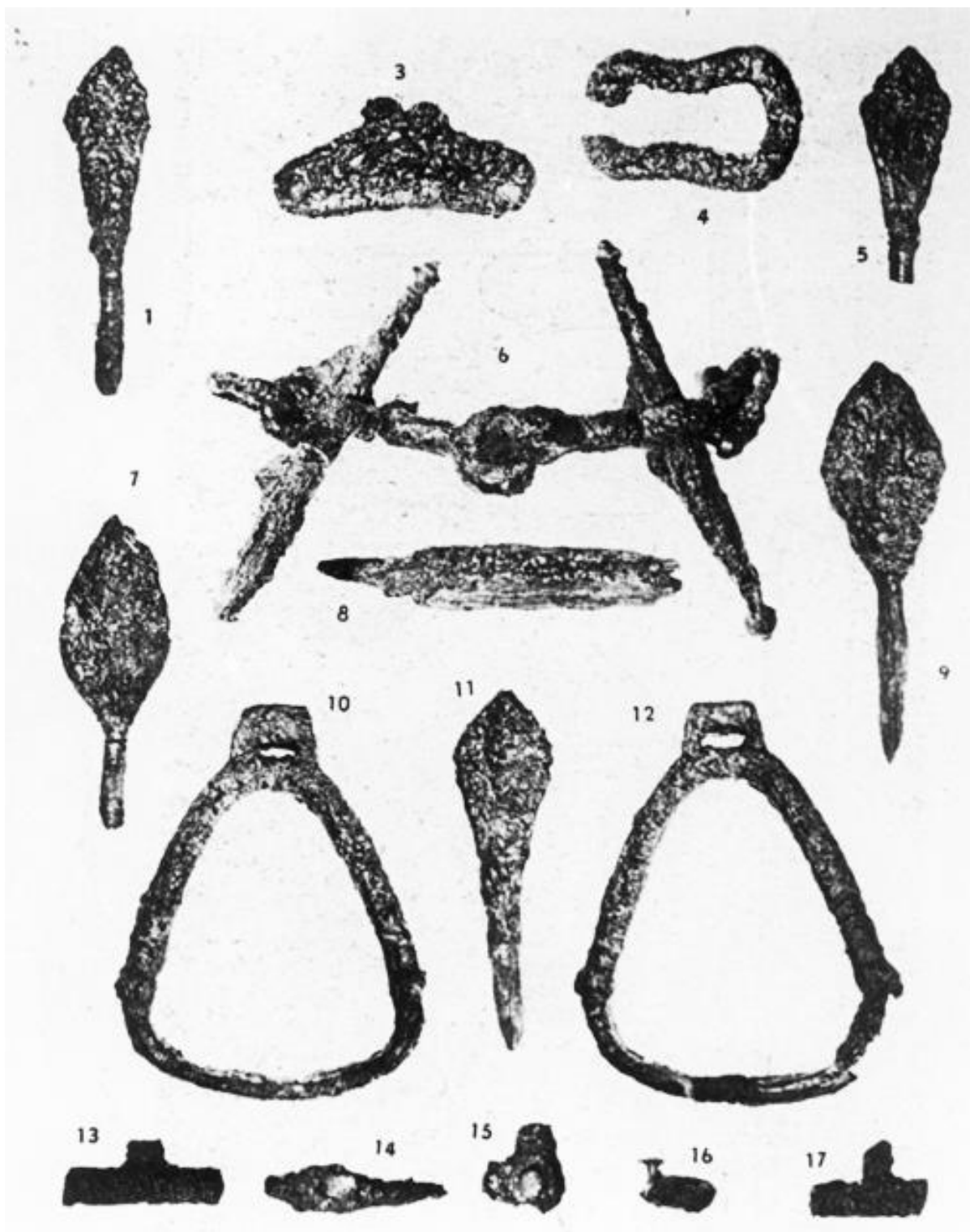
VIII. a - Varkocsszorító korong, amelyen a turulmadár legősibb ábrázolása látható.
b - Varkocsszorító korong vágató lóval, palmetta díszítésű.

IX. A zempléni kard és alatta arany lemezek töredékei.

X. Nemesfém-veretek típusai a Zempléni ó-magyar sírból.

XI. Vastárgyak a Zempléni sírból.